

TUDÁSHALÁSZAT: AZ INTERNET ÉS A TANULÁS

KÉT ÉVTIZEDE MÉG CSAK A LEGTÁJÉKOZOTTABBAK hallottak az internetről, tíz éve még a lakosság alig néhány százaléka rendelkezett vele, mára pedig az emberek és társadalmak életét keresztül-kasul átszövő hálóná, nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen instrumentummá változott. Mindez nem meglepő, ha számba vesszük az internetes kommunikációban rejlő rendkívüli lehetőségeket. A „net” több, korábbi kommunikációs eszköz erényeivel rendelkezik: alkalmas a mozgókép, a hang és a szöveg közvetítésére, az egyidejűség a távolságtól függetlenül működik, a használata olcsó és egy adott határig spontán elsajátítható. Ráadásul interaktív, felszámolja a tömegkommunikáció korábbi egyközpontúságát, szélesre nyitja az egyéni részvétel lehetőségeit – legalábbis ami a technológiát illeti.

E nagy hatású technikai rendszer ugyanúgy szélsőséges álláspontokra készítet, mint számtalan elődje, többek között a mobiltelefon és a televízió. Sokan érvelnek amellett, hogy az internet megváltoztathatja, demokratikusabbá teheti a társadalmak működését. Az internet hatalommal ruház fel a környezet befolyásolására, hiszen „mi, magunk vagyunk az alkotók, a producerek és a felhasználók is egyszemélyben.” (*P. Wallace 2002:27.*) Az internetet tanulmányozók többsége egyetért abban, hogy a korábbi hierarchikus társadalmi szerkezeteket egyre inkább a szimmetrikus „hálólét” váltja fel. A legoptimistábbak természetesen az internetes kommunikáció terjesztésében anyagilag is érdekelt gazdasági társaságok szószólói: ők egyenesen azt hirdetik, hogy az internet széles körű használata által beteljesülhetnek az emberiség utópikus álmai, felszámolhatók a mai világot sújtó problémák, az egyenlőtlenséget és az ellenségeskedés. A bírálók, akiknek száma szintén nem jelentéktelen, a számítógépen zajló kommunikáció elszemélytelenítő, az élő kapcsolatokat romboló hatásától tartanak (*Molnár 2003*). Az sem kétséges, az internet mérhetetlenül kitágítja a hatalomgyakorlás és az ellenőrzés lehetőségeit is. *Dénes Tamás* szerint a ma még legfeljebb „csecsemőkorú” globális e-társadalomban az emberek kisebb-nagyobb csoportjai „az elektronikus információk ezernyi cérszálán függő marionett-bábuk a hatalom kezében” (*2007:1*). Az E-világ című folyóiratnak ugyanebben a számában szerkesztőségi cikkben arról olvashatunk, hogy az internet-biztonság leggyengébb láncszeme az ember, aki elfelejti kikapcsolni a gépét, nem tartja titokban a jelszavát, nem biztosítja be magát a vírusok, hackerek

ellen. Az anonim szerző által javasolt biztonsági intézkedések – csak kártyával lehessen közlekedni, amellyel előbb el kell zárni a gépet, a kártya jelezze, hol a tulajdonos – arra is lehetőséget teremtenek, hogy a munkáltató a dolgozó minden egyes lépéséről, helyváltoztatásáról pontosan tudomást szerezzen.

Áldás, vagy átok? A kérdés a technika minden új vívmányával kapcsolatban felvethető, és szokás szerint is-is a válasz. Ám ha igaz is, hogy minden felfedezést, új technológiát egyaránt fel lehet használni az építés és a rombolás érdekében, a mérték, a mód, a mechanizmusok nagy mértékben különbözhetnek. Ha tehát túl akarunk lépni a közhelyeken, akkor a konkrét technológiát és annak perspektíváit kell szemügyre venni. Így a következőkben meghatározott jelenségekben vizsgáljuk az internet hatását, arra keresünk választ – e tanulmány lehetőségeinek megfelelő léptékben –, hogyan változtatta meg az internet használata a tanulás lehetőségeit.

Tudás és társadalom

Még a kritikusabb értékelők is elismerik, hogy az internet rendkívüli távlatokat nyit az információszerzés és a tanulás területén. *Ropolyi László (2006)* az internetes kultúra komplex természetének elemzője úgy véli, a „hálópolgárság” alkalmas lehet rá, hogy változtasson a tudással és a tudománnyal kapcsolatos növekvő kiábránduláson. A közelmúlt történelmének a tudás által szentesített szörnyűségei bebizonyították: az élettől elválasztott, absztrakt ész súlyos veszedelmeket hordoz, ezért túl kell lépni rajta; a számítógépes hálózatok létrejötte megteremtette a technikai lehetőséget a tudás reformációjához. A hálózat építői – véli Ropolyi – arra tesznek kísérletet, hogy személyes kapcsolatot teremtsenek az egyén és az egyetemes emberi tudás között. A háló segítségével kiiktatható a tudományos és politikai intézményrendszer befolyása. Igaz – véli Ropolyi – a posztmodern individuumoknak nem könnyű a dolga: „személyesen kell áthidalniuk az élet és a tudás között tátongó szakadékot, a születőben levő „hálópolgárként” magukra ismerni. Hasonlóképpen látja az elektronikus kommunikáció nyújtotta lehetőségeket *Nagy Réka* megállapítása szerint az internet nem a hagyományos kommunikációs technikákra hasonlít, hanem ahhoz hasonló szerepet tölt be, mint a közszolgáltatások, például az oktatás, a múzeum, a könyvtár, sőt a park és a kávéház szerepét is (2007).

„Jókor jött” az internet, mivel a tudás átadására szerveződött hagyományos intézményrendszer egyre kevésbé tölti be a hivatását. Egyes szerzők (*Tót 1998*) már egy évtizeddel ezelőtt konstataáltak, hogy a formális, iskolai tanulás szerepe csökken, az iskolán kívüli tanulás új formái vannak keletkezésben és fokozatosan átalakul a formális és informális tanulás közötti viszony. Az 1980-as évekig – írja a szerző – a kétféle tanulási mód elsősorban egymást kiegészítve és mérsékelt időbeli eltolódással zajlott. A munkába állás után az emberek elsősorban az iskolák esti, vagy levelező tagozatain folytatták a tanulmányaikat, az iskolán kívüli képzések többnyire politikai jellegűek voltak. A rendszerváltás után az iskolán kívüli képzések rohamos gyarapodásához vezetett az újszerű tudás megszerzésének igénye (számítástechnika, manageri tudás). Ugyanilyen hatást gyakorolt a munkanélküliség tömegessé

válása, amely részben tömegigénnyé tette új képzettségek megszerzését, másrészt mind az államokat, mind az egyéneket abba az irányba motiválta, hogy minél több időt töltsenek tanulással.

A harmadik és minden bizonnyal nem a legkevésbé fontos tényező a vállalkozói gazdaság, a „piac” megjelenése az oktatásban. A tanulást szolgáltatásként áruló gazdasági szervezetek széles körben igyekeznek kihasználni az új kommunikáció nyújtotta lehetőségeket. Ennek megfelelően részben kiszolgálói, de nem kis mértékben gerjesztői az új szükségleteknek és a már idézett utopisztikus- propagandisztikus szellemben arról igyekeznek meggyőzni elsősorban a politikai döntéshozókat (hiszen a fejlett világban az államok mindenütt hatalmas összegeket áldoznak az oktatásra), hogy a tudás alapú társadalom a jövő záloga. Az e szellemben íródott munkák általában nem bíbelődnek azzal, hogy konkrét problémákra rámutassanak: „Az oktatás területének valamennyi szereplője egyetért abban, hogy a helyzet kritikus és megoldásra vár” – szögezi le például *Kovács Ilma* (2007) az elektronikus tanulásról szóló könyvében. A megoldás a nagy nemzetközi think-tankok által javasolt megatrendek: „a tudás alapú társadalom, a globalizáció és az individualizáció, az információs és kommunikációs technológiák forradalma”. Szakítanunk kell korábbi álláspontjainkkal, amelyek szerint a tanulás legfontosabb eleme a jó tanár, és hogy a tanulás időszaka az iskoláskor: a „régir rend felbomlott” – írja a szerző – a tanulás a születéstől a halálig tart.”

De vajon valóban ilyen egyszerű a képlet? A valóságban sem a tudás, sem a tanulás nem létezik önmagában, szerepüket a mindenkori társadalmi feltételek jelölik ki. A tudás az elmúlt két évszázadban valóban az európai progresszió legfontosabb értékei közé tartozott és egészen a legutóbbi időnkig többnyire elősegítette az egyéni boldogulást is. Ez a helyzet azonban változóban van. Független angol kutatók, többek között az elmúlt évtizedekben az intelligencia vitában is szerepet vállaló *Brown és Lauder* (1997, 2003) számos cikkben, tanulmányban igyekeznek alátámasztani, hogy a propagandával ellentétben a tudás és tanulás ma nem vezet biztos felemelkedéshez, már nem feltétlenül juttat kedvező társadalmi pozíciókhoz. Világszerte csökkenőben vannak a magasabb iskolázottságúak jövedelmi előnyei, a diplomával rendelkezők ma csaknem ugyanolyan egzisztenciális bizonytalanságban élnek, mint a fizikai munkások. A mobilitás más csatornákra – anyagi források, globális kapcsolatok – terelődött. A tény, hogy a tanulás továbbra is népszerű – bár érdemes megemlíteni, hogy Magyarországon a felsőoktatásba jelentkezők száma már a harmadik éve jelentősen csökken –, részben sajátos csapdahelyzetnek tudható be: diploma nélkül el sem lehet indulni a kusza versenypályán, a kimaradás pedig a marginalizálódás súlyos veszélyét hordozza magában. A formális oktatás tévesztése folyamatos, miközben rendkívül nagy veszélyek forrása lehet, ha ismét kialakul a tankötelezettség előtti, középkorra, kora újkorra jellemző helyzet, amikor a tömegek el voltak zárva a legfontosabb információktól.

Jelenthet-e változást ebben a helyzetben a digitális kommunikáció, az internet terjedése? Igaz, hogy a technológia használatának tudása, a megvalósításához szük-

séges eszközök, a felhasználás lehetőségei társadalmi feltételekbe ágyazottak, ám a technikai lehetőségek alakítják is a társadalmi körülményeket. Az írni-olvasni tudás terjedése, amelyet a könyvnyomtatás tett lehetővé, az évszázadok során alaposan megnehezítette az elnyomás bizonyos fajtáinak érvényesítését, a lőfegyverek védtelenné tették az Európán kívül élő népeket a nyugati hódítással szemben – igaz, e technikai vívmányokkal való rendelkezés nem idézett elő gyökeres változást a hatalmas kínai birodalomban. A kérdésre tehát – vajon az internet segítségével szerzhető tudás növeli-e az egyének és csoportok lehetőségeit saját társadalmi pozíciójuk alakításában, hozzájárul-e a társadalmi és globális egyenlőtlenségek csökkenéséhez a fejlett nyugati társadalmak által legalábbis retorikai szinten képviselt demokratikus alapelveknek megfelelően? – nem triviális a válasz.

Az internet és a tanulás

Hogyan alakítja át az internet magát az emberi tanulást? Meglepő módon kevés szakmunkát találunk az internethasználat kognitív jellemzőire vonatkozóan, a kutatókat elsősorban e sajátos kommunikációfajta identitására és a viselkedésre gyakorolt hatása foglalkoztatta. Az egyik ok lehet, hogy az internet technikai és felhasználási feltételei szédületes sebességgel változnak, néhány havonta új lehetőségek születnek. Mire egy empirikus kutatás eredményei napvilágra kerülnek, a megállapítások egy jó része már el is avult. Például *P. Wallace (2002)* már idézett, magyar nyelven is megjelent könyvében az internet segítségével történő információszerzés hátrányai között említi, hogy az interneten nem könnyű dolgokat megtalálni. A felhasználók egyik legnagyobb problémája ekkor még a navigáció volt, időközben azonban megjelent a Google, majd nyomában más hatékony keresők, amelyek tökéletesen átformálták az internetes adathalászat feltételeit. Úgy tűnik, hogy az internetes kapcsolatteremtés, csoportszerveződés, az internetes kommunikáció személyiségre gyakorolt hatása lassabban változik az időben, az e téren történt megfigyelések zöme ma is érvényesnek látszik.

Pedig többek között a számítógép és az internet tanulásának módjában rejlik a digitális kommunikáció demokratikus potenciálja. Azok, akik ma idősebbek negyven évnél, vagyis a lakosság nagyobbik része gyermekkorában még nem is létezett számítógép, vagy nem volt elterjedt a használata. A felnőttek többsége nem az iskolában tanulta meg a számítógép kezelését, sőt az időközben felálló intézményi feltételek ellenére a gyerekek többsége sem. Az átlagos felhasználó soha bele sem nézett a gépről, vagy a programrendszerekről szóló leírásokba. Felnőttek és gyerekek spontán és mások, többnyire náluk csak valamivel tájékozottabb társaik segítségével lépegettek-lépegetnek az egyre komplexebb felhasználás felé. A mai gyerekek – legalábbis azok, akik hozzáférnek az ehhez szükséges eszközökhöz – „bele-nőnek” a számítógépes kultúrába. Bár abban – minden ezzel ellentétes propaganda ellenére – igencsak megosztott a szakemberek véleménye, helyes-e óvodás korban elkezdni a komputerizációt, mint látni fogjuk, megállíthatatlanul fiatalodnak az internetes kommunikáció résztvevői. Valamennyiünk élménye, hogy a fiatalabbak

ügyesebbek a számítógép használatában, mint az idősebbek. A különbségek távolról sem nemzedékenként tagolódnak: egyetemi hallgató tanítványaim szerint a náluk csupán néhány évvel fiatalabb középiskolások már sokkal jobban értenek a számítógép használatához, mint ők.

Az internetes információszerzés és feldolgozás – ahogyan azt pártfogói igyekeznek hangoztatni – tág teret biztosít az egyénnek. A tudás megszerzése kétségtelenül nem azonos az információ raktározásával, ez összetett integrációs folyamat, miközben az egyén beépíti az új ismeretet meglévő mentális konstrukciói közé. Mivel az egyének előzetes tudása, tapasztalatai különböznek, az információ feldolgozásának bizonyos fázisai egyediek. A tanítást akkor érezzük „szájbarágósnak”, túl didaktikusnak, ha a tanító személy, vagy program a hatókörét mindenáron igyekszik e végső fázisra is kiterjeszteni, valójában ezzel nem elősegíti, hanem hátráltatja a megértést. Bár hamis az a szembeállítás, hogy a közösségi, vagy a formális oktatás nem teszi lehetővé az egyéni feldolgozást (ez a tanítási módszerek függvénye csupán), az kétségtelen, hogy az internet segítségével történő tanulás folyamán a tanulónak módja van rá, hogy „adagolja magának” az új ismereteket, változtassa a sorrendjüket, maga alakítsa ki a tanulás tempóját. Az internetes feladatok segítségével hozzá lehet segíteni a tanulókat, hogy megfigyeljék saját mentális műveleteiket, pontosabb képet kapjanak tudásukról (*Hazzan 2004*). A probléma csupán az, hogy a tanulás „egyéni szabására” csak azután leszünk képesek, ha már rendelkezünk némi előismerettel, tapasztalattal és rutinnal, tanulási képességeinket csak úgy tudjuk megfigyelni és magunk alakítani, ha korábban ehhez megkaptuk a szükséges vonatkoztatási pontokat. Hasonló a helyzet az információk szelekciójával. Az internetes tanulás gyakran emlegetett előnyei közé tartozik az ismeretanyag szinte korlátlan mennyisége, valamint az a tény, hogy megszerzéséhez nincs feltétlenül szükség intézményi támogatásra sem szellemi, sem fizikai értelemben. Ám az intézményi keret „korlát” jellege mindkét értelemben érvényesül: egyrészt nem engedi, hogy tetszőleges irányban haladjunk tovább másrészt kapaszkodó is. A „tudás”, amely szervezetlenül, halmaz formájában létezik, nem sok mindenre használható. Az egyén csak akkor válhat önálló tanulóvá, ha tudja, mire kíváncsi, ha képes elkülöníteni a lényegest a lényegtelentől, ha képes megszervezni a megtanulni kívánt ismereteket. Az információfeldolgozás nagyobbik hányada tanult képesség, csak korlátozott mértékben lehet spontán elsajátítani – ennek felismerése tette nélkülözhetetlenné a modern társadalmakban az iskolát. Ám mint már korábban szó esett róla, az iskola pozíciója, társadalmi elfogadottsága gyengül. Ebben szerepet játszik az internet korlátlan tudásra, szabad ismeretszerzésre vonatkozó ígérete is, csak hogy pillanatnyilag megoldatlan kérdés, hogyan támogatható az internet-kultúra elsajátítása és a használatával történő ismeretszerzés formálisan, az iskolától független szervezetben? Attól kell tartanunk, hogy az internet valójában nem váltja ki az iskolát, az internetbe való „belenövéstől” nem vezet spontán út a hálópolgári öntudathoz.

Az internethasználat szociológiai valósága

Az internettel való rendelkezés a fejlett országok lakosainak nagy része számára természetes életkörülménnyé változott. A rendszeres használat a lakosság 70–80 százalékára terjed ki, ami a 10–60 éveseknek csaknem teljes körét jelenti. Bár kezdetben a számítógéppel való rendelkezés és az internet használata viszonylag pontosan követte a társadalmi rétegződést, az elmúlt években a lefedettség gyors ütemben növekedett. Különösen erőteljes a penetráció a fiatalok körében. Egy közelmúltbeli hazai adat szerint a 14–18 évesek körében Magyarországon lényegében ugyanannyian használnak már digitális eszközöket, mint a fejlett nyugati országok fiataljai, több, mint 90 százalékuk „digitális bennszülött” (www.ithaka.hu, Fanta Trend riport). Angol (*Livingstone 2006*) és magyar (*Nemeskéri 2005*) adatok azt mutatják, hogy az új belépők egyre fiatalabbak, a rendszeres internethasználat egyre korábban, már 9–11 éves korban elkezdődik. A fiatalok növekvő igényét tükrözi, hogy az internet ellátottság magasabb azokban a családokban, amelyekben 18 évnél fiatalabb gyermekek is vannak. Hazai tapasztalat, hogy az internet-használók száma a tanév elején, szeptemberben nő meg hirtelen, ami összefügghet azzal, hogy az iskolai tanulásban is egyre nagyobb szerepet játszik az internetes kommunikáció, de azzal is, hogy az internethasználat a fiatalok körében csoportnorma, az érintkezés, szórakozás meghatározó csatornája lett. A tömeges használat részben gerjesztője, részben következménye az egyre olcsóbb eszközök megjelenésének: az elmúlt másfél esztendő minden bizonnyal az olcsó laptopok robbanásszerű terjedésének korszaka lesz.

Mégsem megnyugtató, hogy a lakosságnak mintegy 30 százaléka még a legfejlettebb országokban is kívül reked a „net” világán. Ezenkívül a hozzáférés országonként és a szegényebb országokban országon belül is erős eltéréseket mutat. Egy 2006-ban készült felmérés adatai szerint az Európai Unióban a két szélső értéket Görögország és Hollandia képviseli, az előbbiben a háztartások 23 százaléka, az utóbbiban 80 százaléka rendelkezik internet kapcsolattal. A lista a következőképpen folytatódik: Dánia (79 %), Svédország (77 %) Luxembourg (70 %). A sor másik végén a következő országok állnak: Görögország (23 %), Szlovákia (27 %), Magyarország (32 %), valamint Litvánia és Portugália (mindketten 35 %) (*IT Café 2006*). A kutatók megosztottak abban a tekintetben, hogy az internet terjedése a televízióéhoz hasonlóan fog-e alakulni? A többség úgy véli, hogy a televízióhoz, vagy a mobiltelefonhoz hasonló teljes lefedettséget aligha lehet elérni. *Livingstone (2006)* a gyerekek internethasználatára vonatkozó angliai kutatásáról szóló beszámolójában kiemeli, hogy az internethasználat nem egyszeri beruházás, a hardver korszerűsítése, a csatorna fenntartása és az internet biztosította további lehetőségek igénybe vétele (honlap készítés, file-csere, filmek, zenék letöltése, játék) további kiadásokat jelent. Ráadásul a kutatási eredmények azt mutatják, hogy az internet használat móhóvá tesz: a használók folyamatosan bővíteni szeretnék saját lehetőségeiket. 2006-ban az angol családok 71 százaléka rendelkezett valamilyen internet hozzáféréssel, de az iskolázottság-jövedelem szempontjából legkedvezőtlenebb

csoportnak kevesebb, mint a felének volt az otthonában. A tehetősebb családok ezzel szemben a digitális kommunikáció egyre többféle módját használják, mint például a telefonos internet és a digitális televízió.

Az internethez való hozzáférés, különösen a fiatalok és az alsó-középosztály esetében némileg csökkentheti a jövedelmi-iskolázottsági szakadékot, ám könnyen egy újabb szakadék keletkezéséhez, de legalábbis a nemzedékek közötti távolság növekedéséhez vezethet. A fiatalok több időt töltenek a médiával, amikor ébren vannak, mint bármi mással: a 11–14 évesek napi 6,5 órát, és mivel több eszközt is használnak egyszerre, még többet, és az arány még növekszik is – írja *Levesque (2006)* a média törvényi szabályozásának lehetőségeivel foglalkozó könyvében. Más szerzőkhöz hasonlóan ő is kiemeli, hogy a médiafogyasztás nem családi, hanem egyéni tapasztalat, ami gyökeresen átalakítja a szocializáció körülményeit, mintegy „lerövidíti” a gyerekort. *Kollár József (2007)* szerint a gyerekkor definíciója is átalakul: az internethasználat felnőtté tesz, aki pedig kívül reked ezen a kultúrán, infantilis marad. *Gábor Kálmán (2008)* kutatásaiban azt tapasztalta, hogy a digitális kommunikációt intenzíven használó fiatalok önálló, a gyerekektől és a felnőttektől is világosan elváló szubkultúrát alkotnak, amely a szülők nemzedéke számára alig átjárható.

Kétségtelen, hogy az internet segítségével a felnőtt valóságba lépő gyerekeket egyre kevésbé lehet gyerekként kezelni – írja *Levesque*. Kérdés, megoldja-e a szocializáció problémáját – ahogyan a szerző ajánlja –, ha a gyerekek által használt kommunikációs csatornákra tereljük az eddig személyesen közvetített üzeneteket? Az általa idézett példa a kockázatokat is tükrözi: a serdülők többsége alig veszi igénybe a hagyományos egészségügyi szolgáltatásokat, nem jár orvoshoz, rendelőbe. Ha betegek, vagy egészségügyi felvilágosításra van szükségük, az interneten keresgélnek. Ezért célszerű volna – véli a szerző –, ha az egészségügyi szolgáltatók az interneten keresztül próbálnák megszólítani a fiatalokat. Csakhogy az egészség-betegség kérdéseinek megértéséhez meghatározott tárgyi tudás kell, félő, hogy a fiatalok sok esetben nem fogják megfelelően értelmezni az információt, hatalmas a kockázata a félreértelmezéseknek és dezinformációknak. Erre kiváló példa a fiatal anyáké: fórumok, cset-szobák sokasága tanúsítja, hogy a csecsemőjüket otthon gondozó fiatal anyák is gyakran veszik igénybe ezt a forrást, ha aggódnak valamiért, márpedig fiatal anyáknál ez nem számít ritkaságnak. A levelezések tanúsága szerint azonban szelektálatlan információk tömegének cirkulációja nem csökkentette, hanem növelte a résztvevők szorongását és tanácstalanságát, téves oktulajdonítások tömegét eredményezte és kifejezetten áltudományos vélekedések forrása lett. Egy másik veszély, hogy az egészséggel kapcsolatos árucikkek, gyógyszerek gyártói egészségügyi felvilágosítás örvén saját termékeik megvásárlása érdekében manipulálják a fiatal netezőket.

Ami a hazai felhasználást illeti, a várt exponenciális bővülés helyett a terjedés inkább lineáris növekedést mutatott (*Nemeskéri 2005*). *Kiss Mónika (2007)* tanulmányában azt vizsgálja, mennyire bizonyultak hatékonyak a digitális esélyegyenlőség felszámolását célzó állami programok. Az adatok arra hívják fel a figyelmet, hogy a

területi lefedettségben igen jelentős különbségek vannak, az állami támogatásból meglehetősen nagy területek kimaradtak. A kisebb és hátrányos helyzetű települések egy részében kevés hozzáférési lehetőség jött létre, az állami programok nem vették figyelembe a településeken belüli szegregációt. *Angelusz és Tardos (2005)* arra hívja fel a figyelmet, hogy a hazai körülmények változása nem alkalmazkodik feltétlenül a nyugateurópai trendhez. Példaként a gépkocsival való ellátottságot említik, amelyben a magyar lakosság sohasem érte el a nyugat-európai telítettséget. Felmérésük adatai azt mutatják, hogy a 2000-es évek elején tapasztalható növekedés dinamikája elsősorban az érettségizett és diplomával rendelkezőknek köszönhető. A fiatal diplomások körében a telítettség már 2005-ben szinte teljes volt, itt további bővülés nem várható. Az alacsonyabb iskolázottságúak körében ezzel szemben alig indult meg a penetráció. Más szerzőkhöz hasonlóan ők is úgy vélekednek, hogy a magyar lakosságnak mintegy 40 százaléka digitálisan írástudatlan.

Rét Zsófia (2003) szerint nem kizárólag az anyagi források hiánya, gyakran kognitív, mentalitásbeli problémák játszanak szerepet az internet lassú terjedésében. „Amennyiben ezt a kognitív hozzáférést valamilyen módon nem tudják biztosítani a digitális szakadék rossz oldalán rekedtek számára, akkor minden bizonnyal elkerülhetetlenné válik a társadalmi egyenlőtlenségek egy új dimenzióval való bővülése, újratermelődése és megszilárdulása.” – írja.

Különbségek az internet használatában

Mint ahogyan már szó esett róla, az internet világába könnyű belépni; kérdés, mi a helyzet a továbballadással? A felhasználás módját vizsgáló kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy még az egyetemisták körében is jelentős különbségek tapasztalhatók az internet használat módjában és hatékonyságában. *Nagy Réka (2007)* háromféle felhasználót különböztet meg. Az első főként pihenés, rekreáció céljából böngészzi a webet, a második célzott információt keres. A harmadik típus a leginkább tudatos, sokoldalú felhasználó, akinek a számára az internet instrumentális, használata az erőforrások bővülését, új lehetőségek megszerzését szolgálja. A szerző megállapítása szerint a felhasználás módja pontosan leképezi a társadalmi-kulturális egyenlőtlenségek szokásos mintáit. Sokoldalú felhasználói tudással azok rendelkeznek, akik nagyobb kulturális-anyagi erőforrások felett rendelkeznek.

Az internet nemcsak információk forrása, hanem sajátos meta-társadalmak létesülnek általa. A kommunikáció, társas élet, szórakozás egyre nagyobb mértékben bonyolódik a számítógépes hálózaton keresztül. Az információszerzés, terjesztés lehetőségei itt is korlátlanok. Sokan a szólásszabadság erősödését remélik attól, hogy az amatőrök felvételei alkalmanként leleplezik a professzionális sajtó machinációit. Naivitás azonban azt remélni, hogy az ilyen jellegű leleplezés rendszeressé, vagy általánossá válik. Ugyanakkor az érvényesülésben ma rendkívül nagy szerepet játszó nyilvánosság megszerzésének reménye egyre gyakrabban csábítja az erkölcsi, vagy józan ész diktálta szabályok negligálására a felhasználókat. Feltehetően ez volt a legfőbb motívuma az iskolai erőszak közelmúltban nagy nyilvánosságot kapott esetei-

nek. Emberjogi képviselők egyre gyakoribb aggálya, hogy a fiatalok minden gátlás nélkül teszik közzé személyes adataikat, vallásukat, szexuális irányultságukat, intim fényképeiket. A kapcsolatépítő hálók, mint a MySpace, a Facebook, vagy magyar megfelelőjük az iwiw, gyakran ezrek, tízezrek számára teszik láthatóvá a tizenévesek titkait. A törvényhozóknak egyre nagyobb gondot okoznak az ismétlődő visszaélések a személyes adatokkal, valamint az a tény, hogy egyre több gyermekkorú lép be a közösségi hálóba. A közelmúltban egy 13 éves lány szülei pert indítottak a Facebook ellen, mert a lányukat megerőszakolta egy férfi, aki a hálón keresztül lett a „barátja”. A bíróság álláspontja szerint azonban a szülők, nem pedig a közösségi háló felelős a lány problémájáról *Fleming (2008)*. Az internethasználat ellenőrzése azonban egy bizonyos életkor után gyakorlatilag lehetetlen.

Az intézményes oktatás és az internet

Fontos kérdés, milyen viszonyrendszer alakul ki az internetes információszerezés és a formális, intézményes oktatás között. Számos kutató és politikai döntéshozó reményei szerint az iskolai oktatást fel lehet használni az internetes kultúra terjesztése érdekében, számos országban zajlottak és zajlanak ezt célzó kormányzati programok. A valóságban azonban az internet elsősorban a felsőoktatást forradalmasította, e kérdésre hamarosan visszatérünk. Az alap- és középfokú oktatásban ellentmondásos a hatás: az iskola ugyanis nem hatékony az internet-használat megtanításában.

Az iskolai tanulás társadalmi presztízséhez hozzájárul, hogy a fiatalok úgy érzik: az információk legfontosabb forrása ma már a „net”. Az internet használata átalakította a tudásról való gondolkodást, a tudással szemben támasztott normákat is. Mivel az internet segítségével látszólag minden gyorsan hozzáférhető, egyre inkább feleslegesnek látszik lexikai anyag tanulása és tárolása. Másrészt a tudás, a tudomány, a tudományos igazság státusa is bizonytalanra változott: erre nézve illusztratív példa a wikipédia működése, amelynek az az üzenete, hogy a virtuális „közösség” tudása helyettesítheti a tudományos tekintélyekét.

A helyzet ellentmondásosságát fokozza a formális oktatás viszonylagos sikertelensége az internetes készségek fejlesztésében, a digitális analfabetizmus felszámolásában. Az iskolai számítógépes oktatás hatékonysága még ott sem kielégítő, ahol rendelkezésre állnak az eszközök. Az egyik ok a számítógép használatában való jártasság fordított nemzedéki mintázata: csak a legkiemelkedőbb tanárok tudása képes lépést tartani a fiatalokéval. Az internet használatához ezen túl – miként Angelusz és Tardos felhívják rá a figyelmet – elsősorban a kortársi szubkultúra jelent a legfőbb inspirációt. Ha az utóbbi nem az iskola falai között szerveződik – a hátrányos helyzetű népesség körében általában ez a helyzet –, akkor az iskola erőfeszítései hiábavalók maradnak. A gyerekek akkor válnak internethasználókká, ha a barátaik, ismerőseik is azok lesznek. Az ellátottság alacsony szintje önmagában is gátat vet a további terjedésnek -e körülmény csupán az egyik azok közül, amelyek

miatt az iskolai oktatás önmagában soha nem lesz képes komoly ellenerőt képezni a súlyos társadalmi hátrányokkal szemben.

Hiába segítené tehát elő az internetes kultúra terjedése az esélyek egyenlőbbé válását, ha az egyébként részben ennek érdekében létrehozott intézmények egyre kevésbé érik el azokat, akiknek szüksége volna rá. A formális és informális oktatás közötti kapcsolatban egyébként több területen érzékelhető az aszinkronitás: a pedagógusok gyakran elégedetlenek amiatt, hogy a neten keresgélő fiatalok nem mélyednek el az anyagban, felületes információkat gyűjtenek, a nethasználat mindennél jelentkező negatív következménye a plágium terjedése.

Jóval konszolidáltabb státust vívott ki magának az internet a felsőoktatásban. Az egyetemek egy részén ma már követelmény, hogy a hallgatók rendelkezzenek saját laptoppal, az intézményekben működő szolgáltatások (tanácsadás, tájékoztatás, könyvtári szolgálat) nagy mértékben támaszkodnak az internetre. A Seattle-i Egyetemen a hallgatói szolgáltatásokat kínáló internetes szolgáltató reklámja szerint ezért „nincsenek megválaszolatlan kérdések”. Számos internetes site közöl azzal kapcsolatos útmutatókat, hogyan lehet hatékonyan tanulni az internet segítségével. Az intelmek arra igyekeznek felhívni a felhasználók figyelmét, hogy teremtsenek nyugodt környezetet a tanulásnak, osszák be az időt és azzal kapcsolatban is igyekeznek tanácsot adni, mit nyomtassanak ki, hogyan készítsenek jegyzeteket.

Elsősorban a felsőoktatás és a kutatás számára jelentenek hallatlanul nagy előnyöket a könyvtárakat érintő változások. Egyre több nyomtatott könyv és folyóiratcikk válik hozzáférhetővé az interneten, nagy mértékben csökkentve a fontos központoktól távol élők hátrányait. E tanulmány szerzője éppen az internet használatra vonatkozó szakirodalom keresése közben találkozott azzal az újszerű jelenséggel, amely talán alkalmas lesz rá, hogy az angol nyelvhasználat nyomasztó fölényét csökkentse: a tanulmányok egy részét a szerzők három-négy nyelvre lefordítva tették fel a web-re. E szolgáltatást azonban szintén elsősorban azok tudják felhasználni, akik megfelelő előképzettséggel rendelkeznek és koncepciózusan keresnek.

Az internetes tanulás talán legelterjedtebb területe a távoktatás. Elméletileg ez is olyan tanulási forma, amely rendkívüli lehetőségeket nyit a tudás megszerzésének széles körűvé válásában. Az e-learning a hagyományos oktatás költségeinek töredékéből megvalósítható: gyakorlatilag nincs szükség infrastruktúrára, épületre, minimálisra csökkenthető az oktatói személyzet létszáma. Nem meglepő, hogy az elmúlt évtizedben gomba módra szaporodtak az e-learning különféle fajtáit kínáló tanfolyamok és képzések. Az üzleti alapú szerveződésekkel az állami intézmények is igyekeztek lépést tartani, de a 2000-es évek derekán az ilyen jellegű szolgáltatást kínáló oktatási intézményeknek már csaknem a fele vállalkozás jellegű volt (*Kovács 2007*). Bár mai tudásunk szerint a tanulás motivációjában nem elhanyagolható szerepet játszik a személyesség, kétségkívül lehetnek olyan ismeretek és olyan körülmények, amelyek között a távoktatás hatékonynak bizonyulhat. Ám a mai formák egy részénél elháríthatatlanul felmerül a gyanú, hogy elsősorban a profitszerzés és „diplomaszolgáltatás” a céljuk. Ezt tükrözi a témáról szóló szakirodalom áttekint-

hetetlensége is: *Zhao és munkatársai (2005)* összegző tanulmányukban írják, hogy a tárgyban készült kutatásokat gyakran keményen bírálják tudománytalanságuk, elfogultságuk, a nem megfelelő tényezők kiválasztása miatt.

Összefoglalás

Az internet használat és a tanulás néhány összefüggésének bemutatása után térjünk vissza a bevezetőben felvetett kérdésre – várható-e az internettől, hogy elősegíti a modernizáció értelmében vett progressziót? Mondhatjuk: a válasz hasonló, mint a genetika, az atomfizika, a gyógyszerkémia vagy az orvostudomány esetében. Nehéz volna alábecsülni azokat a lehetőségeket, amelyeket a technika haladása megnyitott, de az, hogy a vívmányokat tömegeket sújtó problémák megoldásának szolgálatába állítják-e, vagy egy szűk létszámú, politikailag és gazdaságilag befolyásos réteg fogja vele tovább növelni a befolyását – emberi döntések kérdése, amelyek meghatározott szociális erőterben születnek.

VAJDA ZSUZSANNA

IRODALOM

- ANGELUSZ R. & TARDOS R. (2005) Internet és egyenlőtlenség. Egy digitális Máté effektus körvonalai. *Jel-kép*, No. 2. 23–31.
- DÉNES T. (2007) A biztonság konvergencia-programja. *E-világ*, 2007 június, 1–7.
- BROWN, P. (2003) The Opportunity Trap. Education and Employment in a Global Economy. Working Paper Series, Paper 32, Cardiff University, Social School of Sciences.
- BROWN, P. & LAUDER, H. (2003) Globalization and the Knowledge Economy: Some Observations on Recent Trends in Employment. *Education and the Labour Market*. Working Paper Series, Paper 43, Cardiff.
- FLEMING, D. (2008) Youthful indiscretions. *The New England Journal of Higher Education*, Winter.
- GÁBOR K. (2008) Agresszió és az ifjúsági korszakváltás. *Előadás*, elhangzott a MTESZ 2008 június 3-i konferenciáján (Budapest)
- HAZZAN, O. (2004) Mental constructions and constructions of web sites: learner and teacher points of view. *British Journal of Educational Technology* Vol 35 No 3.
- KISS MÓNKA (2007) A digitális esélyegyenlőtlenség helyzete Magyarországon. *Információs Társadalom*, No. 3.
- KOLLÁR JÓZSEF (2007) Született kamaszok a technokultúrában. *E-világ*, 2007 június, 42–44.
- KOVÁCS I. (2007) *Az elektronikus tanulásról*. Budapest, Holnap kiadó.
- LEVESQUE, R. J. R. (2005) *Adolescents, Media and the Law*. What Developmental Science Reveals and Free Speech Requires. Oxford Univ. Press
- LIVINGSTONE, S. (2006) Drawing Conclusions from New Media Research: Reflections and Puzzles Regarding Children's Experience of the Internet. *The Information Society*, 22:219–230.
- MOLNÁR SZ. (2003) Az elektronikus hálózatok társadalmi értéke. In: DESSEWFY T., FÁBIÁN & Z. KARVALICS L. (eds) *Internet.hu*. A magyar társadalom digitális gyorsfényképe. Budapest, Infonia Aula. 78–121.
- NAGY R. (2007) Digitális egyenlőtlenségek a fiatalok körében: mítosz, vagy valóság? *Információs társadalom*, No. 2. 17–31. o.
- NEMESKÉRI, I. (2005) Internethasználati szokások. *Jel-kép*, No. 4. 83–96. o.
- RÉT ZS. (2003) *Taszítások és vonzások. Az internethasználat terjedését akadályozó tényezők Magyarországon*. www.ithaka.hu
- ROPOLYI L. (2006) *Az internet természete*. Budapest, Typotext.
- TÓT É. (1998) Az iskolarendszeren kívüli képzés. *Educatio*, 1998. No. 1. 104–116. o.
- WALLACE, P. (2003) *Az internet pszichológiája*. Budapest, Osiris.

- ZAO, Y., LEI, J., YAN, B., LAIC. & HUEYSHAN, S. T. (2005) What Makes the Difference? A Practical Analysis of Research on the Effectiveness of Distance Education. *Teachers College Record Volume* 107, Number 8, August 2005. 1836–1884.
- www.nbedu.gov.cn/english/show.asp?id=27441
- <http://blog.seattlepi.nwsourc.com/netnative/archives/114618.asp>
- IT Café, 2006: http://itcafe.hu/hir/internet-hasznat_az_europai_unioban.html

